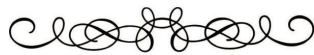

ШМІДТ Ісай Павлович

Історик, суспільствознавець

Університет в Одесі було відновлено у 1933 р. під назвою Одеський державний університет (ОДУ) (нині – Одеський національний університет імені І. І. Мечникова). Постановою РНК СРСР від 25 серпня 1933 р. першим офіційно затвердженим ректором став І. П. Шмідт.

Ісай Павлович Шмідт народився 1895 р. у м. Одеса у єврейській родині працівника тютюнової фабрики. Повноцінної базової середньої освіти І. П. Шмідт не мав. До 1913 р. навчався в Одеській приватній чоловічій гімназії В. І. Малярова, хоча із 8 класів навчання закінчив тільки три або чотири. У 1913–1915 рр. працював у редакції й друкарні газети «Одесские новости», брав участь у робітничому русі. З липня до грудня 1915 р. служив солдатом в царській армії. За революційну агітацію у війську був засуджений до 13 років каторжних робіт і ув'язнений у Шліссельбурзькій фортеці. 1917 р. став членом РСДРП. У 1918–1919 рр. брав активну участь у діяльності одеського більшовицького підпілля, за що був заарештований інтервентами й кілька місяців провів у в'язниці, де потоваришував з Г. І. Котовським. У період з 1919 по 1926 рр. перебував у лавах Червоної армії на ідеологічній роботі: комісар 2-ї стрілецької бригади 45-ї дивізії, военком полка, комісар бригади, начальник політвідділу 44-ї стрілецької дивізії, начальник оргвідділу політуправління 5-ї армії, комісар військово-навчальних закладів збройних сил Робітничо-Селянської Червоної Армії. 1925 р. призначений начальником першого міжнародного радянського авіаційного перельоту Москва–Пекін–Токіо. За успішне проведення науково-дослідницької експедиції у липні 1925 р. був нагороджений ВЦВК СРСР орденом Червоного Прапора, а у вересні того ж року – Реввійськрадою СРСР срібною зброєю. З того часу й до кінця життя з відомого військового пропагандиста/агітатора перевтілювався в науково-педагогічного працівника. Працював у закладах вищої освіти на посадах старшого викладача, доцента, професора, завідувача кафедри, декана, ректора.

У 1925 р. І. П. Шмідт почав викладати в Академії комуністичного виховання ім. Н. К. Крупської (існувала до 1939 р.), а в 1926–1929 рр. завідував Московською партійною школою. 1929 р. склав конкурсні іспити і став студентом відділення історії Інституту червоної професури (спеціальність «Історія СРСР») – провідного закладу з підготовки ідеологічно «підкованих» наукових кадрів (існував до 1936 р.). Паралельно з навчанням, яке закінчив у 1933 р., продовжував займатися педагогічною діяльністю – викладач Академії комуністичного виховання, доцент і завідувач кафедри історії Московського інституту сходознавства (1930–1933) (існував до 1954 р.). У 1933 р. І. П. Шмідт повернувся до Одеси, де тоді йшла робота по відновленню університету.

Секретаріат Одеського обкому КП(б)У прийняв рішення про відкриття університету ще 30 грудня 1932 р. Після ліквідації навесні 1933 р. Одеського фізико-хіміко-математичного інституту, його директоріві М. Х. Фарберу було доручено здійснювати підготовчу роботу з організації навчання, формування професорсько-викладацького складу, підбору адміністративного й допоміжного персоналу та набору студентів до ОДУ. У місцевій газеті «Чорноморська комуна» 21 серпня 1933 р. його навіть назвали ректором. Втім 25 серпня 1933 р. ЦК ВКП(б) рекомендувало, а 4 вересня того року постановою РНК СРСР на посаду ректора було призначено І. П. Шмідта.

І. П. Шмідт крім ректорської посади очолив загальноуніверситетську кафедру історії партії. Як ректор він брав активну участь у формуванні структури університету, адміністративного і викладацького складу, допоміжного персоналу, обладнанні приміщень для навчання, складанні навчальних планів, проведенні набору студентів. Також переймався житловими й побутовими проблемами працівників радгоспу університету, забезпеченням водопостачання, підготовкою кормів, поставками продукції радгоспу для потреб студентів тощо.

Керівництво НКО УРСР добре розуміло, що, незважаючи на 8-річний педагогічний та 17-річний партійний стаж, на посаді ректора не може бути людина без наукового ступеня або вченого звання. Вже 1934 р., через рік після закінчення вишу та без захисту докторської дисертації, І. П. Шмідту було присвоєно вчене звання професора історії.

У перші роки після відновлення ОДУ зіткнувся з численними проблемами в організації освітнього процесу. Відсутність належного досвіду, підготовлених кадрів, стабільних навчальних планів і програм, суперечливі вимоги радянського керівництва до підготовки кадрів для потреб економіки породжували певний хаос, який часто супроводжувався безглуздими експериментами й недалекоглядними новаціями. Крім того, з посиленням тоталітарного режиму, загострювалась політична ситуація, що супроводжувалось утвердженням маніакальних пошуків у суспільстві «ворогів народу» та «шкідників». Складними також були особисті стосунки між представниками педагогічного складу, характерними рисами яких була утягнутість до інтриг, чвар, боротьби за виживання в складних соціально-політичних умовах. Час роботи І. П. Шмідта на посаді ректора університету (1933–1936) співпав з боротьбою комуністичної партії проти «троцькістської опозиції», «буржуазного націоналізму», що призвело до партійних чисток і репресій адміністративного та викладацького складу вишу. Вакханалія підозр, звинувачень і репресій від партійних організацій та органів НКВС зростали. Комсомольсько-партійний осередок університету фактично

підпорядкував собі увесь освітній процес закладу й наукову діяльність його вченої корпорації. Партійні висуванці з числа викладачів, аспірантів та студентів все палкіше захищали «лінію партії» в освітньому процесі й піддавали нищівній критиці всіх, хто наважувався мати власну думку чи відстоювати право на бодай найменший прояв академічної свободи.

Через різноманітні політичні звинувачення ректорська діяльність І. П. Шмідта в ОДУ завершилася наприкінці серпня 1936 р. На загальних закритих університетських партійних зборах його звинуватили у троцькістських поглядах. Після зборів він відправився на залізничний вокзал, таємно виїхав з Одеси і назад більше не повертався. З 9 вересня 1936 р. виконувати обов'язки ректора ОДУ був призначений проректор М. С. Вайнштейн, який свого часу відіграв важливу роль у підготовці до відкриття університету – керував комісією з підготовки навчальних планів і формування професорсько-викладацького складу і після відкриття ОДУ був призначений на посаду проректора з навчальної роботи.

Після від'їзду з Одеси І. П. Шмідта, М. С. Вайнштейн виконував обов'язки ректора до жовтня 1937 р., коли на партійних зборах був звинувачений в тому, що не протидіяв буржуазній професурі університету, яка проводила шкідницьку діяльність й занижувала успішність студентів взагалі, а особливо комуністів і комсомольців, а також виконував накази Наркомпросу і Комітету по вищій школі, що пізніше були визнані шкідницькими. Після зборів М. С. Вайнштейн запросив до себе проректора М. П. Савчука, ознайомив його з поточними справами та планами розвитку університету й наступного дня на роботу не з'явився – виїхав з Одеси у невідомому напрямку.

Що стосується подальшої долі І. П. Шмідта, то з 1938 р. він працював професором Ярославського педагогічного інституту (нині – Ярославський державний педагогічний університет імені К. Д. Ушинського). У 1952 р. Міністерство освіти РРФСР направило його на роботу до Кемеровського учительського інституту, в зв'язку з його реорганізацією в педагогічний інститут (нині – Кемеровський державний університет). З 1953 до 1955 рр. там він завідував кафедрою історії та читав курси лекцій з історії СРСР та нової історії. У подальшому, за часів «відлиги», працював у Московському державному педагогічному інституті та Міністерстві освіти СРСР. На початку 1970-х рр. був переведений на посаду професора до Педагогічного інституту Південно-Сахалінська (з 1998 р. – Сахалінський державний університет), де й помер у січні 1975 р.

З позицій сучасної методології історичної науки праці І. П. Шмідта науковими назвати складно. Основними темами його досліджень були історія більшовицької

партії, Жовтневої революції та освітнянські проблеми. На сьогодні відомо про 11 його друкованих публікацій (російська дослідниця О. С. Геніна наголошує про існування на початок 1950-х рр. понад двадцяти), виданих на 1936 р. (одна з них опублікована російською та українською мовами). Праці І. П. Шмідта свідчать, що автор, в умовах відповідної суспільної атмосфери, належав до тих суспільствознавців, які підтримували організовані згори ідеологічні кампанії, виступали з критикою колег і однопартійців, запідозрених у «немарксистському викладанні дисциплін» чи у належності до «антипартійних» течій. Опанувавши марксистську фразеологію, подібні працівники намагалися видавати свої тексти, що більше нагадували публічні доноси, за нові підходи в галузі історії. Наприклад, стаття «Проти фальсифікації історії Жовтня під прапором «об'єктивності» представляла собою рецензію на 4-й том «Історії ВКП(б)», виданий під редакцією О. М. Ярославського. Саме вона розпочала розгром «наукової школи» цього партійного керівника вищого рівня, під ногами якого тоді тимчасово захитався ґрунт, адже у колективній роботі під його керівництвом рецензенти знайшли «троцькістські установки» та наявність «грубо помилкової правоопортуністичної концепції» історії партії. Під час роботи в ОДУ І. П. Шмідт розробляв тему «Боротьба революційного марксизму з народництвом». Отже, внесок І. П. Шмідта до історичної науки можна визнати мінімальним. Втім не можна заперечувати його внеску як адміністратора у становлення відновленого університету.

Пр.:

- Країна суцільної грамотності / І. П. Шмідт // Чорном. комуна. – 1936. – 24 черв.
Бій під Комарівцями / І. П. Шмідт // Чорном. комуна. – 1935. – 12 черв.
Більшовизм у боротьбі з народництвом / І. П. Шмідт // Чорном. комуна. – 1935. – 12 серп.
Квітневі тези Леніна / І. П. Шмідт // Чорном. комуна. – 1935. – 17 квіт.
Перша наукова сесія / І. П. Шмідт // Чорном. комуна. – 1935. – 12 трав. (співавт.).
Новий потужний важіль національно-культурного будівництва / І. П. Шмідт // Чорном. комуна. – 1934. – 14 січ.
Дбати за студента / І. П. Шмідт // Чорном. комуна. – 1934. – 21 жовт.
Ми впевнено йдемо до перемоги комунізму / І. П. Шмідт. – Київ, 1933. – 60 с.
Мы уверенно идём к победе коммунизма / И. П. Шмидт. – М., 1933. – 60 с.
Школа більшовицьких наукових кадрів / І. П. Шмідт // Чорном. комуна. – 1933. – 5 листоп.
Критический Против фальсификации истории Октября под флагом «объективности»: О IV томе «Истории ВКП(б)», под ред. Е. Ярославского, изд. 1930 // Большевик. – 1931. – № 22 (співавт.).

Літ.:

- Архів НБ ОНУ. – Ф. 2. – Од. зб. 1349.
Одеські історики : енциклопед. вид. / відп. ред. В. А. Савченко ; Одес. нац. ун-т ім. І. І. Мечникова. – Одеса, 2009. – Т. 1 : Початок XIX – середина XX ст. – С. 442-443.

Професори Одеського (Новоросійського) університету : біогр. слов. : в 4 т. / ОНУ ім. І. І. Мечникова, Наук. б-ка ; відп. ред. В. А. Сминтина. – Вид. 2-е, допов. – Одеса : Астропринт, 2005. – Т. 1 : Ректори. – С. 76–78.

Кузнецов В. А. Создание и первые годы существования Одесского Государственного университета / В. А. Кузнецов // Історія науки і техніки : зб. наук. пр. – Київ, 2013. – Вип. 3. – С. 175–185.

Левченко В. В. Профессор Исай Павлович Шмидт (1895–1975): одесские этапы жизни / В. В. Левченко, Э. П. Петровский // Интеллектуальный и индустриальный потенциал регионов России / отв. ред.: А. А. Зеленин, Е. С. Генина. – Кемерово, 2012. – Вип. 2. – С. 12–19.

Левченко В. В. Ректор Одеського державного університету Ісай Павлович Шмідт: просопографічний портрет / В. В. Левченко // Південний захід. Одесика : іст.-краєзнав. наук. альм. – Одеса, 2016. – Вип. 20. – С. 61–76.

Левченко В. В. Исай Павлович Шмидт (1895–1975): первый ректор Одесского государственного университета / В. В. Левченко, Э. П. Петровский // Південний захід. Одесика : іст.-краєзнав. наук. альм. – Одеса, 2012. – Вип. 14. – С. 266–290.

Одеський національний університет імені І. І. Мечникова (1865–2015): історія та сучасність : [кол. монографія] / голов. ред. І. М. Коваль ; ОНУ ім. І. І. Мечникова. – Одеса : ОНУ, 2015. – С. 294–339.

Е. П. Петровський, В. М. Хмарський

